
**Kuurosokean rajoittunut näkökenttä –pedagogisia ratkaisuja
viittomaopetuksessa etäyhteyden välityksellä**

Ammatillinen opettajankoulutus
Pedagogisen asiantuntijuuden kehittäminen

2020

Kati Knuutila

Tekijä

Kati Knuutila

Vuosi 2020

Työn nimi Kuurosokean rajoittunut näkökenttä –pedagogisia ratkaisuja viittomaopetuksessa etäyhteyden välityksellä

TIIVISTELMÄ

Moni perinteisesti läsnä toteutettu palvelu, kuten kommunikaatio-opetus, -ohjaus sekä tulkkaus, haki muotoaan samalla, kun muu opetusala siirtyi vauhdilla etätoteutuksiin covid-19 –pandemian aikana. Viittomien opetuksessa etänä menetetään yksi tärkeimmistä pedagogisista keinoista: taktiilisti ohjaaminen. Myös ruutukuvan kaksiulotteisuus vaikeuttaa rajoittuneen näkökentän omaavalla oppijalla hahmottamista. Suomen Kuurosokeat ry:n kommunikaatiopäällikkö Riitta Lahtinen näki TKI -työssä mahdollisuuden hankkia lisää tietoa rajoittuneen näkökentän omaavan kuurosokean viittomaopetuksesta etäyhteyden välityksellä.

Työn viitekehykset muodostuvat tutkimustiedosta koskien suomalaista viittomakieltä, kuurosokean henkilön kommunikaatiota, vuorovaikutuksen resursseja sekä pedagogiikkaa. Työssä järjestettiin etäyhteys kahden kuurosokean kanssa. Heidän näkökentänsä ovat eri tavoin rajoittuneet. Työssä esitettiin 13 viittomaa erilaisin pedagogisin ratkaisuin ja haastateltavat saivat vapaasti puheella arvioida, mitkä niistä tukivat näön kautta havainnointia. Ensimmäisen haastattelun jälkeen joitakin pedagogisia ratkaisuja muutettiin, koska ne osoittautuivat tarpeettomiksi.

Molempien haastateltavien mukaan keskeistä on toiminnan ennakointi puheella, kuvin tai tekstuaalisesti. Osa viittomista hahmottuu paremmin, kun opettaja kääntyy ipsilateraalipuolelle. Asun ja taustan tummuuden ollessa sopivasti eritasoinen, on parhaat mahdollisuudet osoittaa viittoman liikettä ja etäisyyttä vartalosta. Mitä voimakkaammin näkökenttä on rajoittunut, sitä vähemmän viittoman lähentäminen kameraan auttaa näönvaraista hahmottamista. Käsimuodon hahmottamista voi kynsilakatta tukea pienen taustalevyn avulla. Kaksikäätisten viittomien esittäminen kämmenten eritasolla tai kämmenten orientaation kääntäminen jakoi mielipiteitä.

Saatu tietoa voi hyödyntää alan koulutuksessa, opetustyöskentällä ja järjestöpalveluissa. Aiemmin läsnä käynnistetty opetus saattaa olla mahdollista toteuttaa poikkeusaikana osin etäyhteydellä.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	KOMMUNIKAATIO-OPETUS JA SEN KOULUTUS SUOMESSA	2
3	VIITEKEHYKSET, KÄSITTEET JA PERUSOLETUKSET	4
4	VALITUT VIITTOMAT.....	6
5	YHTEISIÄ RESURSSEJA	7
5.1	Sijoittuminen näytölle ja palautejärjestelmä	7
6	OPPIJAN RESURSSEJA	8
6.1	Kuuntelu- ja katseluolosuhteiden optimointi	8
7	OPETTAJAN RESURSSEJA	9
7.1	Yleiset tekniset	9
7.2	Viittomien rakenneosat ja niiden hahmottaminen.....	10
8	LOPUKSI	13
	LÄHTEET	14

1 JOHDANTO

Rajoitetun näkökentän omaavan kuurosokean henkilön käyttämän viittomakielen erityisyyttä verrattuna suomalaisen viittomakielen käyttöön ilman näkörajoitetta on Suomessa tutkinut Ylitalo pro gradu -tutkielmassaan 2018. Tutkimuksen aineisto oli läsnäolotilanteista ja keskittyi tutkimaan viittomien rakenteellisia eroja.

Työkokemuksen tuoma käsitys on, että moni viittomakommunikaatiota käyttävä epäröi etäyhteydellä toimimista muun muassa siksi, että viittomisen vastaanottamisen ulottuvuus muuttuu molemmilla osapuolilla. Nykyisillä tietokoneen näytöillä ei vielä päästä läsnäoloa vastaavaan kokemukseen. Läsnäolotilanteen voidaan ajatella tarjoavan kolmiulotteisen katselukokemuksen ja etätilanteen ajatellaan tarjoavan paremminkin kaksiulotteiseksi luokitellun katselukokemuksen. Kuurosokealla henkilöllä juuri viittomien kolmiulotteisuuden erottaminen heikkenee (Kovanen & Lahtinen 2006, s. 64). Opettaja ei myöskään voi tukea oppijaa taktiilisti antamalla omia käsiään tunnusteltavaksi tai auttamalla omilla käsillään oppijaa saavuttamaan halutun viittoman rakenneosat.

Tavoitteena oli saada tietoa seikoista, joiden avulla voi tukea kuurosokean, jolla on rajoittunut näkökenttä ja riittävästi toiminnallista kuuloa, osallistumista teknisen apuvälineen kautta annettavaan viittomaopetukseen. Työssä keskitytään *viittomien näönvaraiseen havainnointiin, sekä sitä tukeviin pedagogisiin ratkaisuihin*. Testattavat viittomat sisältävät rakenteellisia osia, joiden näönvarainen havainnointi läsnäolotilanteessa vaikeutuu rajoittuneen näkökentän omaavalla henkilöllä joko aiempien tutkimusten mukaan tai oman kokemuksen mukaan.

Tässä Suomen Kuurosokeat ry:n kommunikaatiopäällikkö Riitta Lahtisen ehdottamassa työssä kaksi kuurosokeaa arvioi erilaisia viittomien havainnollistamistapoja etäyhteyden kautta esitettyinä. Viittomat olivat merkitykseltään heille entuudestaan tuttuja, joten toinen haastateltavista esiintyy omasta pyynnöstään vain äänen kanssa. Edellä mainituista syistä työ on luonteeltaan enemmän selvitys, kuin validi ja reliaabeli tutkimus. Haastateltavat:

H1: rajoittunut näkökenttä

H2: toiminnallista näköä jäljellä toisessa silmässä, jossa voimakkaasti rajoittunut näkökenttä

Vaikka haastateltavien näkötilanne eroaa toisistaan, on se näin pienessä työssä perusteltua, jotta saatiin useampaan esitettyyn asiaan vahvistusta mahdollista jatkotutkimusta varten. Vaikka viittomat olivat heille tuttuja kielen toiminnallisista yhteyksistä läsnäolotilanteissa, joutuivat he nyt osittain asettautumaan oppijan asemaan etäyhteyden kautta toimiessaan.

2 KOMMUNIKAATIO-OPETUS JA SEN KOULUTUS SUOMESSA

Kommunikaatio-opetus on yleisimmin kuntien sosiaalitoimien myöntämä palvelu (THL, 2020). Palvelun tarkoitus on, riippuen valitusta menetelmästä, joko tukea tai korvata puhuttua kieltä (Tetzchner, Launonen & Martinsen 2000, s. 80 – 83). Näin on myös palvelua saavien kuurosokeiden henkilöiden kohdalla.

Kommunikaatio-opetusta toteuttavat Suomessa pääsääntöisesti joko viittomakielen- ja puhevammaisten tulkeiksi tai viittomakielen ohjaajiksi valmistuneet. Tällä hetkellä opinnot voivat olla ammattikorkeakoulututkinnon (viittomakielen- ja puhevammaisten tulkit) tai ammatillisen koulutuksen erikoisammattitutkinnon kautta suoritettuja (puhevammaisten tulkit) tai ammatillisen perustutkinnon kautta (viittomakielen ohjaaja) suoritettuja. (Opetushallitus, n.d.)

Tällä hetkellä Suomessa ensinnä mainittua tulkkikoulutusta ammattikorkeakoulutuksena antaa 2 toimijaa kolmessa eri yksikössä: Diakonia-ammattikorkeakoulu Turussa sekä Humanistinen ammattikorkeakoulu Helsingissä ja Kuopiossa. Opintojen kokonaislaajuus on 240 op. Puhevammaisten tulkin erikoisammattitutkintoa tarjoaa usea ammatillista koulutusta järjestävä taho, vuosittain vaihdellen. Viittomakielen ohjaaja on laajuudeltaan 180 op ammatillinen perustutkinto, jota tarjoaa myös usea ammatillista koulutusta järjestävä taho. (Opetushallitus, n.d.)

Kuulonäkövammaisten ryhmä on kuulon ja näön näkökulmasta hyvin heterogeeninen. Usherin oireyhtymä on tavallisin kuulonäkövammaisuutta aiheuttava tekijä. Henkilön keskeinen näkökenttä säilyy pisimpään, mutta muutokset aiheuttavat mm. erotuskyvyn ja värinäön heikentymistä. (Sankila 2011, s. 8)

Viittomien opetus rajoittuneen näkökentän oppijalle etäyhteydellä valikoitui työn aiheeksi kahdesta syystä. Ensinnäkin, viittomat ovat usein keskeinen kommunikoinnin tuki muuttuvassa aistitilanteessa. Näin on siksi, että kuulon ja näön radikaali heikkeneminen saattaa äärimmillään johtaa kommunikointiin vain tuntoaistin avulla (Mesch 2004, s. 20) ja siinä kommunikointimenetelmän pohjana ovat viittomat. Toiseksi viittomat itse ja niiden opettaminen sisältävät näönkäytön osalta haasteellisia elementtejä, joita voi kyllä läsnäolotilanteissa lieventää hyödyntämällä tuntoaistia (Kovanen & Lahtinen 2006, s. 85), mutta kirjaamatta on, millaisia pedagogisia ratkaisuja tulisi huomioida etäyhteyden kautta toimiessa.

Kuurosokea, jolla on rajoittunut näkökenttä, on menettänyt osan visuaalisista havaintomahdollisuuksista (Hyvärinen 2011, s. 21 – 25). Kommunikaatio-opetuksessa työn perustana on monikanavaisuus. Tuolloin pyritään hyödyntämään kaikkia niitä vuorovaikutuksen resursseja, kuten esimerkiksi puhetta, kehoa, esineitä, tilaa, paikkaa ja

liikettä (Haddington & Kääntä 2011, s. 11), joista oppija suinkin voisi hyötyä. Etäyhteyden kautta annettava opetus ei mahdollista lainkaan suoraa viestintää tuntoaistin kautta.

Kommunikaatio-opetus on yleisesti mielletty vahvasti sosiaali-pedagogiseksi toiminnaksi (Humanistinen ammattikorkeakoulu 2018, s. 32), jonka perusedellytys on vuorovaikutteinen läsnäolo. Tätä työtä tehdessä Suomi oli monien muiden maiden tavoin covid 19 -pandemian vuoksi poikkeustilanteessa, jossa ihmisten liikkumista ja kontakteja oli rajoitettu. Moni terapia- ja ohjauspalvelu, mukaan lukien kommunikaatio-opetus ja -ohjaus, oli joko viranomaisten suosituksesta tai kustantajatahojensa määräyksestä mahdollista antaa vain etätoteutuksena useiden viikkojen ajan. Vuosikymmeniin emme ole olleet vastaavassa tilanteessa, saati vakavissamme miettineet kuurosokean oppijan viittomaopetusta etäyhteyden avulla.

Alan ammattilaisia kouluttavista toimijoista suurimmat mainitsevat opetussuunnitelmissaan seuraavaa: toiminnallisesta näöstä (Humanistinen ammattikorkeakoulu 2018, s. 21), teknologiavälitteisestä tulkkauksesta (mts. 25) ja erilaisista pedagogisista toimintaympäristöistä (mts. 34), puhevammaisten etätulkkauksen mahdollisuuksista (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2019, s. 17), viittomakielen tulkkauksesta viestintäteknikkää käyttäen (mts. 18), sekä digipedagogiikasta (mts. 23). Kummankaan opetussuunnitelmassa ei ymmärrettävistä syistä mainita etäyhteydellä toimimista tulkkauksen tai kommunikaatio-opetuksen saralla, kun asiakasryhmä on kuurosokeat.

Kuurosokeille, joilla on rajoittunut näkökenttä, ei opetuksen toteuttamisesta etäyhteyden avulla ollut myöskään tutkittua tietoa Suomessa. Opetuskentällä on jonkin verran niin kutsuttua hiljaista tietoa käytänteistä, jotka saattaisivat edesauttaa etäyhteydellä toimimisessa. Tällaista tietoa koottuna ja kirjattuna kaipaavat työtä jo tekevät kommunikaatio-opettajat, kommunikaatio-opettajan työhön kouluttavat oppilaitokset, sekä kuulonäkövammaisten etuja valvovat ja koulutuspalveluita tuottavat kolmannen sektorin toimijat, kuten Suomen Kuurosokeat ry. Suomen Kuurosokeat ry on perinteisesti tehnyt tiivistä yhteistyötä suurimpien alan koulutusta antavien tahojen kanssa, joten tämä työ osaltaan mahdollistaa alan koulutuksen kehittämistä.

3 VIITEKEHYKSET, KÄSITTEET JA PERUSOLETUKSET

Työ on toiminnallis-kehittävä selvitys ja viitekehyksinä ovat tutkimustieto suomalaisesta viittomakielestä, kuurosokean henkilön kommunikaatiosta, vuorovaikutuksen resursseista sekä pedagogiikasta.

Opetusasiakasryhmäksi on valittu aikuiset, kognitiivisesti toimintakykyiset kuurosokeat, joilla on rajoittunut näkökenttä, mutta riittävästi edellytyksiä hyödyntää etäopetusta ja riittävästi edellytyksiä puheella

kommunikointiin: ainakin vähintään kuulon ja näön apuvälineiden avulla. Tämä siksi, että etäopetus on tälle asiakasryhmälle saavutettavissa melko itsenäisestikin.

Tässä työssä teknisen apuvälineen kautta annettavaa opetusta kutsutaan etäopetuksiksi, ei verkko-opetuksiksi, koska opetuksen osallistujat ovat lähtökohtaisesti ajallisesti samassa vuorovaikutustilanteessa. Pedagogista toimintaa kutsutaan ohjauksen sijaan opetuksiksi, sillä pedagoginen malli on voimakkaasti opettajakeskeinen. Työssä käytetyt kielitieteen tunnustamat termit ovat esitelty muun muassa teoksissa: Viittomakielen perusrakenne (Rissanen 1985), Johdatus suomalaisen viittomakielen rakenteeseen (Jantunen 2003) ja Käden käänneessä: viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä (Hytönen ja Rissanen 2006).

Kuurosokeiden viittomiskumppaneiden toimintaan on löydetty lukuisia odotuksia. Näitä ovat kaikumaton tila (Kovanen & Lahtinen 2006, s. 74), viittomisen selkeys perustilanteessa (viittomisalassa pysyminen ja rauhallinen vauhti), kontrastia nostava tummansävyinen ja yksivärinen asu korkealla kauluksella ja siihen oppilaalle sopiva tausta, ei isoja koruja tai häikäiseviä asusteita, sopiva etäisyys (jotta viittomat mahtuvat optimaaliseen näkökenttään), selkeä artikulaatio ja huulio, sekä huulien korostettu kontrasti sekä optimaalisesti suunnattu valaistus. (Lahtinen 2004, s. 97 – 98) Värillinen kynsilakka on nimetty auttamaan viittoman hahmottamista (Lahtinen 2003, s. 19) ja että sormet eivät saa harottaa tarpeettomasti (Maksimainen 2006, s. 33).

Harjaantuneiden keskustelukumppanien keskinäisessä viittomisessa tapahtuu monia muutoksia ja merkittävimpiä löydöksiä tähän mennessä on, että viittoman paikka, orientaatio ja etäisyys vartalosta voivat muuttua. Viittomatila voi supistua, lisäksi kädet voivat lähentyä kohti toisiaan, liikerata lyhentyä ja liike hidastua. (Ylitalo 2018, s. 54 – 55) Edellä mainitut tähtäävät siihen, että viittomat näkyisivät ja hahmottuisivat selkeämmin (Ylitalo 2018, s. 10).

Rajoittuneen näkökentän omaava oppija vasta opettelee viittomia. Oppijan on tärkeä käsittää etäopetuksen strategioita: esimerkiksi, että näkymä ruudulla ajoittain muuttuu opettajan näyttäessä viittomaa eri tavoin. Opetus on siis eksplisiittistä (Tetzchner, Launonen & Martinsen 2000, s. 159). Tässä prosessissa hän oppii viittomat rajoittuneen näkökenttäänsä kautta ja opettelee tuottamaan ne ensin ei-rajoittuneeseen tilaan. Tällöin

oppija saa riittävän kinesteettisen palautteen tuottamastaan viittomasta. Vasta myöhemmin viittomien tuotto muotoutuu sen mukaan, millaista viittomista hänen keskustelukumppaninsa edellyttää.

Uusi kommunikaatio-opetus on suotavaa käynnistää läsnä ollen. Tällöin opettaja saa arvokasta tietoa oppijan kommunikoinnin tilanteesta. Tässä työssä oletus on, että opetus olisi jo aiemmin käynnistetty läsnä ollen. Työ on toteutettu laitteilla ja ohjelmistoilla, jotka ovat tavallista kotikäyttöä, kuten apuvälineiksi saatujen laitteidenkin oletetaan olevan.

4 VALITUT VIITTOMAT

Työhön valituissa viittomissa on joitakin samoja, joiden on Ylitalon (2018) pro gradu -tutkielmassa todettu muuntuneen rajoittuneeseen näkökenttään viittottaessa. Muut on valittu rakenteellisten ominaisuuksien vuoksi. Oletuksena on, että käden osat, jotka eivät saa luonnollista kontrastia näkyäkseen, ovat haasteellisia havainnoida. Työkokemukseni mukaan jotkin viittomat ovat osoittautuneet opetustilanteessa haasteellisiksi näön avulla hahmotettaviksi jopa oppijoilla, joilla ei ole tiettävästi minkäänlaista näkövammaa. Mukana on myös viittoma, jonka paikka perusmuodossaan tuotettuna on neutraalitalan ulkopuolella ja asettaa siksi erityistä haastetta niin opettajan pedagogisille ratkaisuille, kuin myös oppijan havainnoinnille.

Valitut 13 viittomaa ovat kiinteitä viittomia ja ne esitettiin etukäteen suunnitellun järjestyksen mukaan, simuloiden erilaisia pedagogisia ratkaisuja tukemaan näön kautta havainnointia. Haastateltavat saivat vapaasti arvioida, helpottavatko esitetyt ratkaisut näiden viittomien näön kautta havaitsemista. Työssä tuodaan esille myös muita seikkoja, joiden avulla etäyhteydellä toteutettua opetustapahtumaa voi tukea.

nollasormiset käsimuotokereemit: **S**

yhden sormen käsimuotokereemit, taipunut: **J, X**

kahden sormen käsimuotokereemit: **2, Y -variantti** †

kolmen sormen käsimuotokereemit: **M, K**

neljän sormen käsimuotokereemit: **B**

viiden sormen käsimuotokereemit, kaksikäätiset: **loppua**

vartalolle kosketus: **haluta**

puoli-ikoninen, kaksikäätinen, makroliike: **ommella koneella**

mikroliike: **varpaat**

neutraalitalan ulkopuolella, vartalolle kosketus, leksikaalistunut: **koira**

Valittuihin viittomiin voi tutustua muun muassa Suomalaisen viittomakielen verkkosanakirjan avulla (n.d.). Etäyhteydet tallennettiin ja ne ovat työn tilaajan, Suomen Kuurosokeat ry:n, hallussa. Yleistä katselutai näyttöoikeutta niihin ei ole myönnetty. Tässä työssä esitetyt havainnollistavat valokuvat ovat tuotettu jälkikäteen.

5 YHTEISIÄ RESURSSEJA

5.1 Sijoittuminen näytölle ja palautejärjestelmä

Molempien **ylävartalon optimaalista sijoittumiskorkeutta voi säätää** tavallista näyttöä käytettäessä helpoiten tuolin säätimellä tai istuinalustoilla. Kannettavan **tietokoneen kameran korkeutta voi säätää** hieman näyttöä kallistamalla, mutta tehokkaimmin muuttamalla koneen korkeutta erilaisilla korottavilla esineillä, kuten laatikoilla, kunhan ovat vakaita. Pöytäkonemallin kamera on usein kiinnitetty näyttöön, joten kameran korkeuden säätö onnistuu näytön korkeutta säätämällä.

Oppijan ja opettajan välillä tarvitaan vuorovaikutusta, jonka avulla esimerkiksi varmistetaan aina aloittamisen yhteydessä oppijan suotuisimmat näkemistä ja kuulemista edistävät tekijät, saadaan tietoa sopivasta etenemisvauhdista ja toistamisen tarpeesta tai voidaan viestiä odottamattomat tapahtumat, kuten häiriöt kuvan tai äänen laadussa. Tällaisen sovitun **palautejärjestelmän** (Mesch 2004, s. 76) avulla voidaan varmistaa, ettei kummallekaan kasaannu epätietoisuuden tunnetta opetustilanteessa.

Oppija voi viestiä omalla luontaisella tavallaan, jolloin **opettaja havainnoi herkästi** oppijan tuottamia kielellisiä ja ei-kielellisiä signaaleja. Opettaja voi puheen lisäksi **herättää huomion visuaalisesti tuomalla kätensä näkökenttään** selkeästi havaittavasti. Etäopetuksessa taktiili palautejärjestelmä on poissuljettu, ellei oppijalla ole paikan päällä henkilöä, esimerkiksi **läheistä**, joka voisi sitä toteuttaa. Puheenvuoropyynnön ilmaisemisesta sopiminen kannattaa, jotta päällekkäiseltä auditiiviselta informaatiolta vältytään.

6 OPPIJAN RESURSSEJA

6.1 Kuuntelu- ja katseluolosuhteiden optimointi

Alussa on tärkeä testata kuuntelun olosuhteet ja oppijalla kannattaa olla saatavilla kuulon apuvälineen **vara-akkuja tai –paristoja**, sekä **paperia ja ainakin 4,5mm kärjen tussi**. Oppijan tilan tulee olla valoisuudeltaan hänelle sopiva ja **estää valaistusolosuhteiden muutokset tai heijastukset**: auringonvalon muuttuva suunta voi aiheuttaa yllättäviä ongelmia molemmille: sälekaihtimet laskevat läpi häiritsevää valoa ja esineet aiheuttavat odottamattomia heijasteita.

Kokeilemalla löydetään **etäisyys**, jossa oppija näkee parhaiten riittävän alueen opettajan kasvoista ja käsistä (Kovanen & Lahtinen 2006, s. 64). **Oppijan hyvä ergonomia** on tärkeää, koska fyysisesti mahdollisimman vaivaton näytön seuraamisen voidaan olettaa antavan lisää resursseja oppimistapahtumalle ja toisaalta oppijan liike- ja kehomuistiin jäisi mahdollisimman ergonomisesti tuotettu viittoma.

Oppija saattaa hyötyä **erilaisista apuvälineistä**, kuten vaikkapa kommunikaatiokauluksesta (Lahtinen 2020), suurennusohjelmasta ja sen optimaalisesta säätämisestä (mikäli on riittävä tarkkuusnäkö, suurennus voi olla lievempi kuin tekstiä lukiessa), suurennuslasista, luku-TV:stä, filtterilaseista, lippalakista ja sivuheijastusta estävistä suojusta. On varustauduttava siihen, että oppijan **näönvaraisen hahmottamisen kyky voi vaihdella paljonkin** eri kerroilla (Lahtinen 2004, s. 21), riippuen miten käsillä oleva päivä on näköä jo kuormittanut.

7 OPETTAJAN RESURSSEJA

7.1 Yleiset tekniset

Kun opettajalla on pyörien päällä **liikuteltava työpöytä**, mahdollistaa se sujuvan etäisyyden muuttamisen niin, ettei aiheudu katselu- tai kuuntelukokemuksen häiriintymistä, kuten odottamattomia heijastumia tai kolahdusääniä. Opettajan puheääni voi siirtyä suoraan laitteen tai erillisen mikrofonin kautta, kunhan **äänen laatu** on mahdollisimman hyvä ja kuulon apuvälineiden kautta miellyttävä: opettajan hengityksen tai mikrofonin vaatteeseen hankautumisen aiheuttamia ääniä tulee välttää. Silmälasin kehyksien **heijastavat osat voi tarvittaessa peittää mattapintaisella teipillä**. Tietokoneiden kameroissa on erivahvuisia valoja, mikä tulee huomioida heijasteiden välttämiseksi, etenkin jos opettaja vaihtaa konetta.

Oppijan orientoitumista helpottaa, jos opetuskerroilla on selkeä **strukturi**, eli yhteneväinen kehysrakenne (Tetzchner, Launonen & Martinsen 2000, s. 151). Selkeä puheella **toiminnan ennakointi** (Lahtinen 2003, s. 19) sekä kytkentä aiemmin opittuun antavat vahvan pohjan ja oppimistapahtumalle. Joskus käsitteet oikea ja vasen eivät auta oppijaa, jolloin voi viitata esimerkiksi hänen kirjoittavaan käteensä. Kuvailu on tehokkainta, kun se kytkeytyy tuttuihin, oppijan maailmankuvan asioihin ja toimintoihin. Häntä voi pyytää varaamaan saataville sellaisia esineitä, joiden käsittely antaa hänelle lisäinformaatiota jonkin opeteltavan viittoman rakenneosista (Lahtinen 20.8.2020). Aikuisilla, joilla ei ole kognitiivisia haasteita, **ikonisuus** helpottaa viittomien tunnistamista ja tuottoa. Tätä kannattaa hyödyntää toiminnan ennakoinnissa. Ikonisuus auttaa myös oppijaa muistamaan, mitä viittoman on tarkoitus merkitä. (Tetzchner, Launonen & Martinsen 2000, s. 212)

Oppijalle syntyy oletusarvo opettajan kätsyydestä ja käsien keskinäisestä dynamiikasta, joten oppimista ja vuorovaikutusta edistää, kun **opettajan kätsiys pysyy vakiona**. Oppijaa voi pyytää toistamaan viittomaa (Lahtinen 2003, s. 27), jolloin opettaja **nimeämisen menetelmällä** (Tetzchner, Launonen & Martinsen 2000, s. 179 – 180) voi tarkistaa millä tavoin oppija on ensinnäkin hahmottanut viittoman ja toisekseen tuottaa sen itse. Opettaja voi antaa lisätietoa monin tavoin: **näyttää jakamalla** tai tuomalla **kameran eteen esineen, valmiin kuvan, pikapiirroksen tai tekstin**. Kameran eteen tuotava lisätieto on helpoin hahmottaa, kun sille jää hyvä kontrasti ja visuaalisesti rauhallinen kehys ympärille: lämmin värisävy on miellyttävä niin näyttökuvan, kuin irtomateriaalinkin taustana. Irtomateriaali saisi olla tukeva tai olla kiinnitetty tukevaan taustaan esimerkiksi sinitarralla. Katselukokemus on miellyttävä, kun tuodun lisätiedon ympärille ei jää runsaasti muuta taustaa näkyville. Laminoitu materiaali tulee olla **mattapintaista**. Lähelle on hyvä varata lämpimän sävyn **heijastamatonta paperia ja ainakin 4,5mm kärjen tussi**.

7.2 Viittomien rakenneosat ja niiden hahmottaminen

Käsimuodon ja orientaation hahmottamista tukee **puheella ohjaaminen ja käsimuodon vaiheittain muodostaminen**. Vaiheittain muodostamista voi **avustaa passiivikädellä** (KUVA 1), jolloin passiivikäsi ohjaa sormia haluttuun asemaan. Kun näkökenttä on erityisen rajoittunut, opettaja huolehtii, että **oppijan katse on kohdistettu** haluttuun paikkaan ennen siirtämisen aloittamista: ”löydätkö peukaloni?”

Kuva 1. Käsimuodon vaiheittain muodostaminen, käyttäen apuna passiivikättä.

Joissakin viittomissa tarkemman käsimuodon voi näyttää vain **kääntämällä tilapäisesti käden orientaatiota** (numeraali ”2”), mutta se altistaa opettajaa sekä oppijaa minimipari –virheelle, jos käsi jää tilapäiseen asemaan. Numeraalissa ”2” on turvallisempaa pitää orientaatio alkuperäisenä, ohjata puheella ja muodostaa käsimuoto vaiheittain passiivikädellä avustaen.

Viittoman **tuominen lähemmäs kameraa** tuki käsimuodon hahmottamista H1:llä, jolla oli lievemmin rajoittunut näkökenttä. Sen sijaan siitä ei ollut juuri lainkaan tukea H2:lle, jolla oli voimakkaasti rajoittunut näkökenttä. Lähentäminen muutti aiemmat vaiheittain muodostamisen havainnot käsimuodosta epäselväksi, käden valloittaessa liikaa ruututilaa. Ainoastaan viittomassa ”B” siitä oli hieman apua. Ratkaisevinta oli se, että **katseen onnistui kohdistamaan** oikeaan paikkaan. Kaksikäätisten ja liikettä sisältävien viittomien lähentäminen (”loppua”, ”varpaat”, ”J”) ei näytä tukevan näönvaraista havainnointia ymmärrettävästä syystä: ne varaavat jo vapaassa tilassa tuotettuna perin ison osan ruututilasta.

Sormien harotus auttoi odotetusti käsimuodon havainnointia viittomassa ”M”. Osallistuvien ja osallistumattomien sormien sijainnin havainnointi on tässä viittomassa keskeistä ja sen havainnollistamiseksi harotus on oiva keino. Sen sijaan viittoman ”haluta” harottava käsimuoto –variantti kuormitti H2:n mukaan havainnointia. Tiivis käsimuoto oli odotetusti miellyttävämpi, koska siihen jää havainnoitavia elementtejä vähemmän.

Muodissa oleva roosa/oranssi **kynsilakka** ei tuonut lisäarvoa osallistuvien tai osallistumattomien sormien havainnointiin (esitetty vain H1:lle). Musta kynsilakka auttoi hahmottamaan osallistumattomien sormien orientaatiota enemmän H1:lle (viittomat ”B”, ”S”), kun taas voimakkaasti rajoittuneen näkökentän H2:lle tärkeintä edelleen oli, että katseen onnistuu kohdistamaan oikeaan paikkaan. Musta kynsilakka ja käsimuoto 𐤀

saattavat tuoda oppijalle miellelyhtymiä hevimetalli –genrestä. Punainen kynsilakka (esitettiin roosan sijasta H2:lle) tuki hänen osallistumattomien sormien hahmottamista viittomassa ”S”.

Vaihtoehtona kynsilakalle on **taustalevyn** (KUVA 2) käyttö. Tällöin sormia tummempi taustalevy asetetaan sisäkämmenen ja korostusta kaipaavien sormien väliin (tässä työssä käytetty viittomissa ”B” ja ”M”), kontrastin vahvistamiseksi. Jotta taustalevystä saa lisätukea havainnointiin, tulee sen olla asua ja taustaa tummempi, riittävän pieni ja ketterä käyttöä, esimerkiksi mattapintainen pahvi.

Kuva 2a. Viittoma ”B”.

Kuva 2b. Taustalevyn käyttö.

Haastattelussa oli H1:n kanssa tumman sininen **tausta** ja punertavanruskea pitkähihainen **asu**. Viittomassa ”haluta” käden etäisyys vartalosta ei hahmottunut asun avulla ipsilateraalisesti kääntyneenä, koska tumma asu ei erottunut tummasta taustasta riittävästi. H2:lle vaihdettiin petrolin värinen tausta ja luumun värinen lyhyt-hihainen asu. Asu ja tausta erottuivat toisistaan ja siten myös käden etäisyys vartalosta viittomissa ”koira” ja ”haluta”. Molemmat kokivat, että **ipsilateraalipuolelle kääntyminen 45 astetta** (KUVA 3) tukee näönvaraista havainnointia vähintään yhdessä viittoman rakenneosasessa viittomissa ”varpaat” ja ”loppua”. H1 tunnisti monta etua viittoman ”loppua” kohdalla: käsien orientaatiot näkyivät selkeämmin, koska eivät peittäneet toisiaan, eikä dominoiva käsi hävinnyt kasvojen vaaleuteen (koko liikerata näkyi tummaa taustaa vasten, eikä tullut katselun häiriötä), liikkeen lähtö hahmottui ja lisäksi hieman kauemmaksi siirtynyt liike näytti kompaktimmalle ja hahmottui siten helpommin.

Kuva 3. Opettaja kääntyneenä ipsilateraalipuolelle.

Seuraavien viittomien rakenneosien tilapäinen muuttaminen jakoi mielipiteitä: **käsien asettaminen hieman eri tasolle** kaksikäsisissä viittomassa ”varpaat”, ”ommella koneella”, **ipsilateraalipuolen käden asettaminen hieman edemmäksi** kaksikäsisessä viittomassa ”ommella koneella” sekä **sormenpäiden kallistaminen alaspäin** viittomassa ”varpaat”. Sen sijaan molemmat haastateltavat tunnistivat, että viittoman

”lentokone” käsimuoto 𐄂 -variantti välittyy paremmin, kun **sisäkämmen oli kääntynyt hieman viittojaan päin** (KUVA 4).

Kuva 4. Kämmen kääntyneenä viittojaan päin. Viittoma ”lentokone”.

Vaikka viittoma ”X” hahmottuikin molemmille riittävästi vapaassa tilassa tuotettuna, niin käsimuodon havainnointia voi tehostaa **kääntämällä kättä hieman kontralateraali- ja ipsilateraalipuolille** tilapäisesti.

Neutraalitalan ulkopuolella sijaitsevan viittoman ”koira” näyttämiseksi opettaja voi **nousta seisomaan** (KUVA 5), jolloin voi tarjota oppijalle mahdollisimman autenttisen kokemuksen tästä viittomasta. Molemmat haastateltavat kokivat, että tuolloin opettaja hävisi hetkeksi taustaan noustessaan seisomaan viittomaa varten, mutta siitä ei tullut katselukokemukseen häiriötä, koska etukäteen oli kerrottu mitä seuraavaksi tapahtuu. Molemmat haastateltavat kokivat, että viittoma ”koira” hahmottui parhaiten, kun opettaja oli **kääntyneenä 45 astetta kontralateraali- ja ipsilateraalipuolelle**.

Kuva 5. Opettaja seisoo. Viittoma ”koira”.

Kääntyminen selin ja viittoman näyttäminen peilikuvattomasti ei parantanut kummankaan mielestä viittoman ”J” hahmottamista. H1 koki viittoman ”J” havainnollisempana, kun liikkeen suunta tuotettiin ylhäältä alas: viittomien vaihtoehtoisista **liikkeistä kannattanee valita se, jonka hienomotorisimmat elementit sijoittuvat liikkeen loppuun**. Tällöin oppija ehtii kerätä enemmän havaintoja käsimuodosta pitkän ja suoran liikkeen aikana, sekä liike pysyi varmemmin ruudussa. Molemmat haastateltavat nimesivät liikkeen hahmottamisen helpommaksi, kun **liikettä hidastetaan ja toistetaan**. Vaikka he mainitsivat asian eri viittomien yhteydessä (”haluta”, ”koira”), niin ei liene sattumaa, että molempia yhdistää lyhyt liikerata, jolloin liikkeen havaitsemisaika jää pieneksi.

8 LOPUKSI

Viittomakommunikaatiota opettava joutuu tekemään valintoja erilaisista vaihtoehdoista, olipa oppija-asiakkaalla rajoittunut näkökenttä tai ei. Valintaan vaikuttavat ensisijaisesti opetusajankohtana viittovassa yhteisössä vallitseva käsitteistö, oppijan oman tuoton motoriset mahdollisuudet, mutta rajoittuneen näkökentän omaavalle oppijalle myös näön kautta vastaanottamisen mahdollisuudet.

Opetustapahtumassa toiminnan ennakointi on keskeistä niin makro-, kuin mikrotasolla: opettaja informoi mitä seuraavaksi tehdään, onko tulossa jotain poikkeavaa ja mihin kohtaan oppijan tulee kulloinkin kiinnittää huomionsa. Kameraan lähentäminen ei automaattisesti auta hahmottamista. Nollasormisten viittomien käsimuodon havaitseminen on yksi isoista haasteista, mutta työssä löytyi ratkaisuja niiden hahmottamisen tukemiseksi. Erityisen iloinen olen, että löytyi myös vaihtoehtoja hyvin sukupuolittuneelle kynsilakalle: taustalevy voi olla vaihtoehto kontrastin parantamiseksi opettajille, jotka eivät käytä kynsilakkaa.

Kääntyminen selin ja viittoman näyttäminen peilikuvattomasti on kokemukseni mukaan tuonut usein aloittelevalle viittojalle apua käden orientaation ja liikkeen hahmottamisessa, mutta rajoittuneen näkökentän oppijalle etäyhteydellä se ei samoissa viittomisissa näytä tuovan lainkaan etua.

Työstä voisi sovellettuna olla hyödyksi myös kuulovammaisten ja puhevammaisten etäyhteydellä toteutettavissa palveluissa, sillä vaikka asiakkailla ei olisikaan diagnosoitu näkövammaa, saattavat he silti hyötyä mahdollisimman havainnollisesta viittomisesta etäyhteydellä toimiessaan. Työhön ei otettu mukaan pään alueen artikulaatioalueita, joita on Ylitalon (2018, s. 54 – 55) mukaan vaikeampi erottaa näön heiketessä, eikä yhdysviittomia. Työn puitteissa ei ollut mahdollista tarkastella oppijalle tuotettavia itsenäisen opiskelun materiaaleja, näytön säätämisen vaikutuksia tai eri laitteiden ja ohjelmistojen ominaisuuksia. Kehittyvä kamera- ja ruututeknologia saattaa tuoda kuvanlaatua jatkossa lähemmäs kolmiulotteisuuden kokemusta.

Kiitos työssä mukana olleille! Toisen haastateltavan lausuma tiivistää tästä työstä oleellimmaksi:

”...että ymmärtää kääntää katseensa silleen, että näkee sen mistä puhutaan.”

LÄHTEET

Diakonia –ammattikorkeakoulu. (2019). Opetussuunnitelma. Tulkki AMK, viittomakielen ja puhevammaisten tulkkaus. Haettu 4.12.2020. <https://www.diak.fi/wp-content/uploads/2019/08/Diak-OPS-2019-Tulkki-AMK-viittomakielen-ja-puhevammaisten-tulkkaus.pdf>

Humanistinen ammattikorkeakoulu. (2018). Tulkkauksen ja kielellisen saavutettavuuden koulutus. Opetussuunnitelma 2018-2024. Haettu 12.7.2020. <https://www.humak.fi/wp-content/uploads/2018/08/Tulkki-AMK-OPS-2018-2024.pdf>

Hytönen, N., Rissanen, T. (2006) toim. *Käden käännteessä: viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä*. Diakonia-Ammattikorkeakoulu. Keuruu: Finn Lectura.

Hyvärinen, L. (2011). Usher ja toiminnallinen näkö. Teoksessa: T. Wetterstrand. (toim.), *Usher tuli taloon*, ss. 17 – 25. Tallinna: Suomen Kuurosokeat ry.

Jantunen, T. (2003). *Johdatus suomalaisen viittomakielen rakenteeseen*. Helsinki : Finn Lectura.

Kovanen, M. & Lahtinen, R. (2006). *Kohdataan ja kommunikoidaan – tietoa taktiiliviittomisesta ja sen opettamisesta*. Suomen Kuurosokeat ry:n julkaisuja A5. Tampere: City Offset Oy.

Kääntä, L. & Haddington, P. (2011). Johdanto multimodaaliseen vuorovaikutukseen. Teoksessa: P. Haddington & L. Kääntä (toim.), *Kieli, keho ja vuorovaikutus: Multimodaalinen näkökulma sosiaaliseen toimintaan*, ss. 11 – 45. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lahtinen, R. (2004). *Sujuva tulkkaus kuurosokeille. Selvitys kuurosokeiden tulkinkäyttökokemuksista*. Kuurosokeiden eri kommunikaatiomahdollisuudet -projekti. Suomen kuurosokeat ry:n julkaisuja B2, raportti 2. Tampere: City Offset Oy.

Lahtinen, R. (2006). Kuurosokeille tulkkaus –haasteellista ja vaihtelevaa. Teoksessa: N. Hytönen, & T. Rissanen (toim.), *Käden käännteessä: viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä*, ss. 197 – 198. Diakonia-Ammattikorkeakoulu. Keuruu: Finn Lectura.

Lahtinen, R. (2003). *Taktiilien sormiaakkosten opetuskokeilu*. Yhteenvedo pilottiryhmien opetuksesta. Suomen Kuurosokeat ry:n julkaisuja B1, raportti 1. Tampere: City Offset Oy.

Maksimainen, K. (2006). Elämäni kielet. Teoksessa: A. Ylitalo. *Muuttuva kommunikaatio*, ss. 27 – 35. Suomen Kuurosokeat ry:n julkaisuja A6. Tampere: City Offset Oy.

Mesch, J. (2004). *Viitotaan yhdessä: tietoa taktiilista viittomakielestä*. Suomen Kuurosokeat ry julkaisuja A3. Tampere: City Offset Oy.

Opetushallitus. ePerusteet. Haettu 11.7.2020.

<https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/selaus/kooste/ammattillinenkoulutus?hakutyyppe=perusteet>

Opetushallitus. Opintopolku. Haettu 12.7.2020.

<https://opintopolku.fi/wp/fi/>

Rissanen, T. (1985). *Viittomakielen perusrakenne*. Department of General Linguistics, University of Helsinki, Publications No. 12. Helsinki: Yliopistopaino.

Sankila, E-M. (2011). Usher ja diagnostiikka. Teoksessa: Wetterstrand, T. (toim.) *Usher tuli taloon*, ss. 8 – 11. Tallinna: Suomen Kuurosokeat ry.

Suomalaisen viittomakielen verkkosanakirja. Haettu 23.6.2020.

<http://suvi.viittomat.net/index.php>

Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos. (2020) Kommunikaatio-opetus ja -ohjaus. Haettu 11.7.2020.

<https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/sopeutumisvalmennus/kommunikaatio-opetus-ja-ohjaus>

Tetzchner, S. & Martinsen, H. (2000). *Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin*. Suomentaja: Launonen, K. 2. painos. Helsinki: Hakapaino Oy.

Ylitalo, A. (2006). *Muuttuva kommunikaatio*. Suomen Kuurosokeat ry:n julkaisuja A6. Tampere: City Offset Oy.

Ylitalo, Anne. (2018). *Viittoman paikka kaventuneessa näkökentässä*. Pro gradu -tutkielma. Kieli- ja viestintätieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto. Haettu 11.7.2020.

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/60188/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201811154712.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

HAASTATTELUT

Lahtinen, R. (2020) Kommunikaatiopäällikkö, Suomen Kuurosokeat ry. Henkilökohtainen tiedonanto. 20.8.2020